

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

УДК 339.562:65.012.8(477)

Т. Г. ВАСИЛЬЦІВ,
професор, доктор економічних наук,
завідувач відділу соціально-гуманітарного розвитку регіонів
ДУ “Інститут регіональних досліджень
ім. М. І. Долішнього НАН України”,
вул. Козельницька, 4, 79026, Львів, Україна,

Р. Л. ЛУПАК,
доцент, доктор економічних наук,
професор кафедри економіки
Львівського торговельно-економічного університету,
вул. Туган-Барановського, 10, 79005, Львів, Україна

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ПОЛІТИКИ ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ В УКРАЇНІ: РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Узагальнено змістово-типологічні характеристики імпортозаміщення, зокрема, як інструмент державної політики забезпечення економічної безпеки. Ідентифіковано особливості регіональної політики у сфері імпортозаміщення та забезпечення економічної безпеки. Вивчено світовий досвід реалізації державної політики імпортозаміщення. Охарактеризовано загальний стан, тенденції та регіональні особливості імпортозалежності України. Визначено стратегічні підходи та інструменти реалізації політики імпортозаміщення в регіонах України.

Ключові слова: імпортозаміщення; регіональна політика; економічна безпека держави; імпортозалежність; інструменти та засоби.

Бібл. 12; рис. 3; табл. 3.

UDC 339.562:65.012.8(477)

TARAS VASYLTSIV,
Professor, Doctor of Econ. Sci.,
Acting Head of the Department of Social and Economic Development of the Regions
Institute of Regional Research named after M. I. Dolishniy of the NAS of Ukraine,
4, Kozelnytska St., Lviv, 79026, Ukraine,

© Васильців Тарас Григорович (Vasylytsiv Taras), 2019; e-mail: tgvas77@ukr.net;

© Лупак Руслан Любомирович (Lupak Ruslan), 2019; e-mail: economist_555@ukr.net.

RUSLAN LUPAK,
*Associate Professor, Doctor of Econ. Sci.,
Associate Professor of Department of Economics
Lviv University of Trade and Economics,
10, Tugan-Baranovsky St., Lviv, 79005, Ukraine,*

STRATEGIC GUIDELINES FOR IMPORT SUBSTITUTION POLICY IN UKRAINE: REGIONAL PECULIARITIES AND ASPECTS OF ECONOMIC SECURITY

The content-typological characteristics of import substitution as a tool of the state policy of providing economic security are generalized. The features of regional policy in the field of import substitution and ensuring economic security are identified. The world experience of implementing the state policy of import substitution is studied. The general condition, tendencies and regional features of import dependence of Ukraine are characterized. The strategic approaches and tools of realization of import substitution policy in the regions of Ukraine are determined.

Keywords: import substitution; regional policy; economic security of the state; import dependence; tools and means.

References 12; Figures 3; Tables 3.

Однією з найбільш негативних для економічної безпеки України стала тенденція до насичення в значних масштабах внутрішнього ринку імпортними товарами (продукцією), зокрема, тими, на виробництві яких економіка держави спеціалізувалася та які експортувала. Загрозами для сталого і структурно збалансованого розвитку внутрішнього ринку України є й те, що проникнення імпорту стосується всіх регіонів держави, ключових видів економічної діяльності та галузей економіки.

Рівень імпортозалежності внутрішнього ринку високий, з явно вираженими негативними тенденціями до зменшення частки продажу виготовлених на території України товарів (з 70,5% до 52,3% (на 18,2 процентного пункта) за 2005–2017 рр.). Частка імпорту у внутрішньому споживанні України збільшилася з 51,8% до 61,4% (на 9,6 процентного пункта). Об'єктивно, що політика імпортозаміщення має реалізуватися та координуватися на центральному рівні управління, проте організаційно-економічні інструменти державного регулювання на регіональному і місцевому рівнях характеризуються високими прикладним використанням та ефективністю. Успішне планування та реалізація регіональної політики імпортозаміщення в Україні дозволили б стабілізувати ситуацію на внутрішньорегіональних і локальних ринках, а також покращити важливі характеристики економічної безпеки регіональних господарських систем.

Актуалізувалася необхідність визначення пріоритетних напрямів та інструментів політики імпортозаміщення, зокрема, на регіональному рівні. Реалізація таких інструментів орієнтована на покращення системно-структурних характеристик функціонування внутрішньорегіональних ринків, витіснення товарів (продукції) некритичного імпорту (в тому числі низькоякісних, контрабанди та фальсифікату) конкурентоспроможними вітчизняними аналогами, демонополізацію ринків і формування здорового конкурентного середовища, раціонального та структурно збалансованого розвитку сфери товарного обороту, що узгоджується із зміцненням базисних параметрів економічної безпеки регіонів як невід’ємної передумови економічної безпеки держави.

Ключові аспекти реалізації державної політики імпортозаміщення, зокрема в системі економічної безпеки держави та регіонального економічного розвитку, висвітлено у працях таких вітчизняних і зарубіжних науковців: О. Амоші, Л. Бальцеровича, Я. Белінської, М. Білопольського, В. Бодрова, У. Вайсенбургера, В. Вишневського, А. Гальчинського, В. Гейця, К. Гіршхаузена, А. Даниленка, В. Лагутіна, А. Мазаракі, Т. Осташко, Є. Савельєва, Л. Федулової, Л. Шинкарук та інших. Аналіз основних праць учених дає підстави для висновку про те, що вони зробили значний вклад у дослідження проблем державної політики імпортозаміщення, забезпечення економічної безпеки регіонів і держави. Водночас недостатньо дослідженими залишаються регіональний аспект імпортозаміщення, теоретико-методологічні засади політики імпортозаміщення на внутрішньому ринку, взаємозв’язки ризиків і загроз, а також засобів їх протидії в системі “політика імпортозаміщення – розвиток внутрішнього ринку – економічна безпека регіональних господарських систем – економічна безпека держави”.

Отже, **мета статті** – науково обґрунтувати сутнісно-змістові характеристики, проаналізувати стан імпортозалежності, зокрема в регіональному аспекті, та сформулювати стратегічні орієнтири політики імпортозаміщення України.

У сфері економічної безпеки, регіонального розвитку та функціонування внутрішнього ринку імпортозаміщення є важливим системним напрямом державного регулювання, який позначається на головних сферах і складових безпеки національного господарства. Наукові висновки підтверджують високу різноманітність ознак і характеристик поняття “імпортозаміщення”, що є закономірним з огляду на варіативність стратегії, мети, засобів і цільових орієнтирів державного регулювання у цій сфері.

Так, В. Геєць розглядає імпортозаміщення як засіб державної підтримки національного промислово-виробничого сектору, що сприяє подоланню від’ємного сальдо платіжного балансу та збільшенню експортних можливостей [1]. Дотримується такої самої думки і О. Амоша, який у праці виокремлює переваги протекціоністських заходів політики імпортозаміщення в умовах глобалізації світової торгівлі та загострення міжнародних економічних конфліктів, які стосуються забезпечення захисту та збалансованості внутрішнього ринку, розвитку нових видів економічної діяльності, досягнення високого рівня конкурентоспроможності виробничого комплексу [2, с. 232].

Імпортозаміщення як державна політика розглядається й у дослідженнях В. Точиліна. Але, на відміну від попередніх тверджень, воно визначається як сукупність заходів державного регулювання внутрішнього виробництва продукції, яка потребує поглибленої технологічної переробки та матиме високу додану вартість [3, с. 192–194]. Дійсно, розвиток економіки дедалі більше зумовлений інноваційно-технологічними процесами, що відбуваються у виробничому секторі.

Поділяємо припущення щодо системного забезпечення реалізації державної політики імпортозаміщення, що повинно відбуватись як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях [4, с. 168].

На думку Т. Мельник, політика імпортозаміщення має стосуватися тих видів економічної діяльності, прибутковість яких буде вищою від аналогічних виробництв поза межами країни, а її зростання передбачатиме підвищення ділового інтересу підприємств до диверсифікації діяльності, виробництва нової або більш якісної продукції, створення орієнтованої на експорт ринкової інфраструктури [5, с. 30].

Не має сенсу стверджувати про вирішення завдань імпортозаміщення, якщо хоча б в одній з фаз не вдалося забезпечити домінуючого впливу внутрішніх суб'єктів господарської діяльності. Зокрема, А. Мазаракі наголошує, що для налагодження імпортозамінного виробництва в державі повинні проводитися структурні та інституційні реформи, які стосуватимуться зміцнення переваг вітчизняних виробників та їх продукції, розвитку споживчого ринку, скорочення тіньового сектору, активізації інтеграційних і кооперативних процесів [6, с. 11].

У ході узагальнення наукових припущень щодо сутності поняття “імпортозаміщення” зазначимо його адміністративно-протекціоністське та економічно-ліберальне значення у відновленні та становленні на території держави конкурентоспроможного виробництва, розвитку внутрішнього споживчого ринку, проведенні необхідних структурних зрушень у співвідношеннях споживання вітчизняної та імпортової продукції, тощо (рис. 1). Водночас за будь-якого підходу в наявності як переваги, так і недоліки політики імпортозаміщення. Відповідно, їх слід ураховувати при забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку.

Державна політика імпортозаміщення, що претендує на високу ефективність, є системним процесом і реалізується на всіх рівнях управління. На центральному рівні здійснюються планування і загальна координація політики імпортозаміщення, а на регіональному та місцевому реалізуються прикладні завдання державного регулювання в цій сфері, наприклад, формування економіко-правового середовища, підтримка місцевого виробника, вплив на споживчий ринок та посередницьку сферу.

Так, М. Долішній розглядав регіональну політику як інструмент просторового регулювання соціально-економічного розвитку, що дозволяє ефективно використовувати внутрішньовиробничий потенціал територій зокрема та держави в цілому [7, с. 17–18].

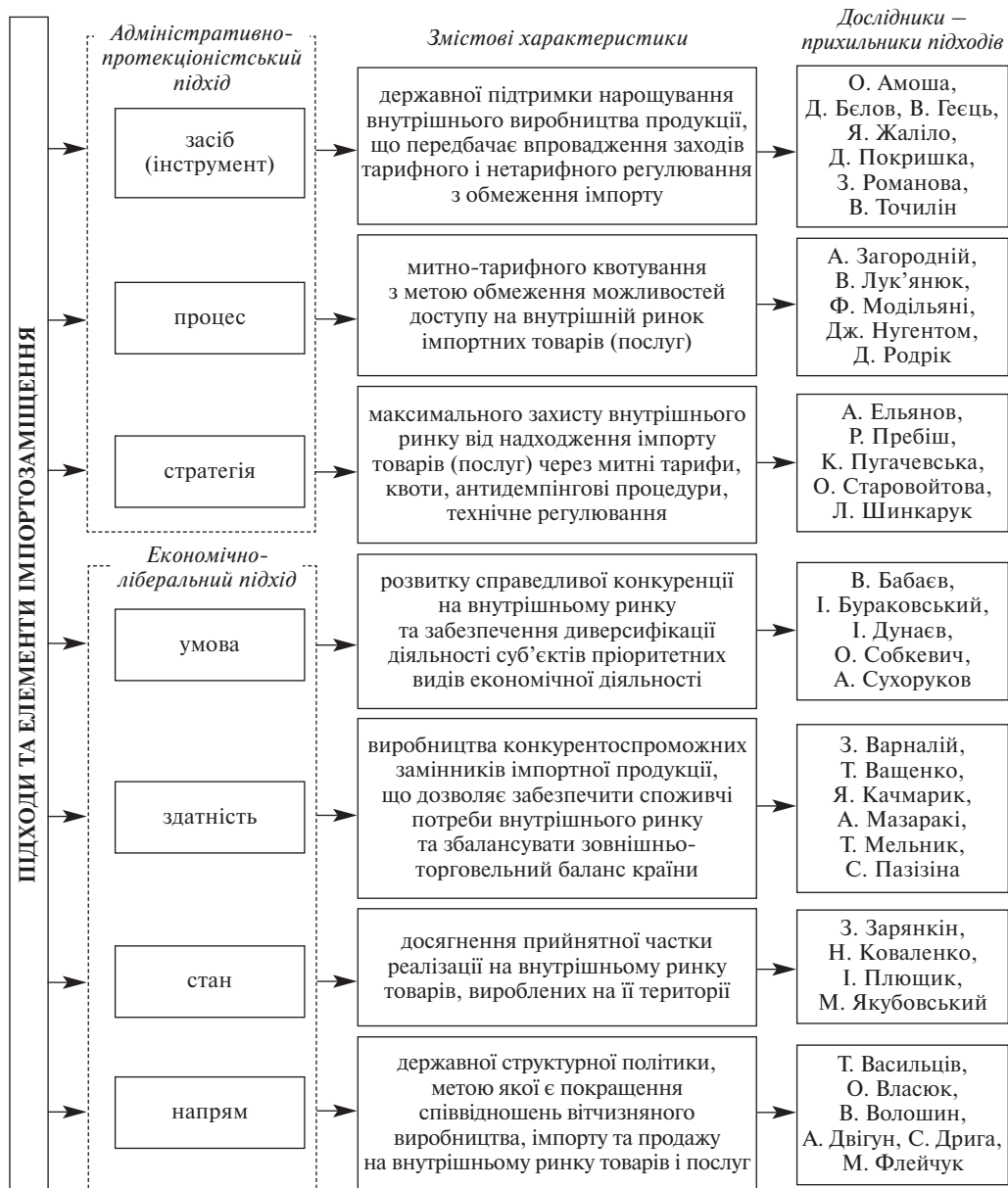

Рис. 1. Сутнісні характеристики поняття “імпортозаміщення”

Розроблено авторами.

О. Власюк у контексті сутнісних характеристик регіональної політики окреслює її інтеграційне значення при забезпеченні економічної, соціальної, політичної та інших типів стабільності та стійкості загальнонаціональної господарської системи [8, с. 173–179]. Безсумнівно, що процеси глобалізації мають вплив на функціонування країн та їх територій. Отже, зростає актуальність формування і реалізації конкурентного виробничого потенціалу, що одночасно дозволяє протидіяти зовнішньоекономічній залежності.

На думку З. Варналія [9, с. 19], В. Воротіна та Я. Жаліла [10, с. 201], ефективність регіональної політики визначається її прогнозованим характером, а саме

системою стратегічних управлінських рішень територіальних органів влади стосовно забезпечення збалансованого соціально-економічного регіонального розвитку.

Регіональна політика імпортозаміщення є окремим невід’ємним напрямом державної політики, що реалізується з метою подолання системних ризиків і загроз імпортозалежності внутрішньорегіонального та локальних ринків (рис. 2). Вона відіграє важливу роль у забезпеченні економічної безпеки держави, що підтверджується її впливом на відновлення та становлення конкурентоспроможного виробництва, функціонування і розвиток внутрішнього ринку та інші процеси суспільного економічного відтворення [11, с. 41–48; 12, с. 32–40].

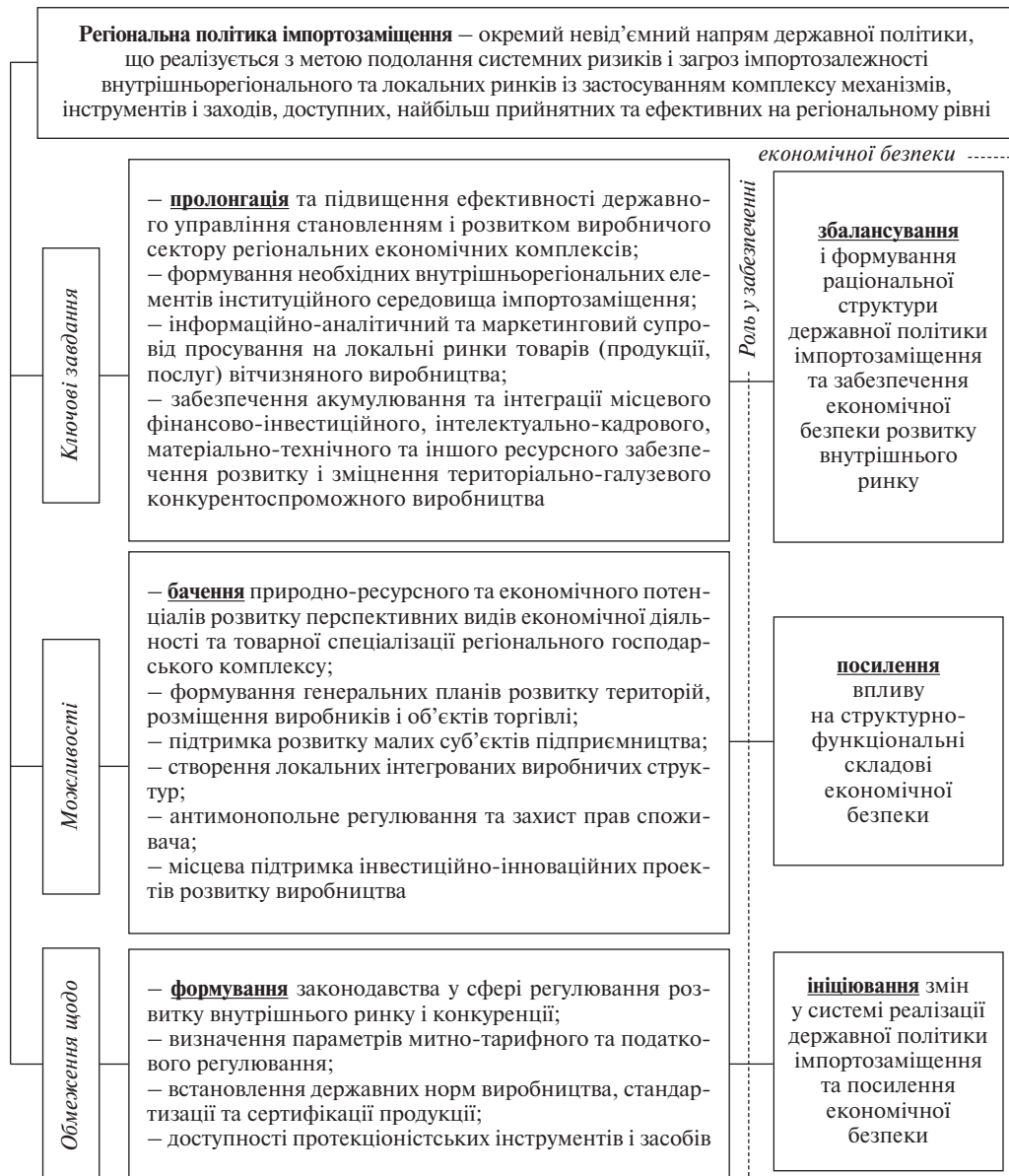

Рис. 2. Елементи сутнісної характеристики регіональної політики імпортозаміщення та забезпечення економічної безпеки

Розроблено авторами.

У процесі імпортозаміщення відбуваються позитивні зміни у сферах детермінант протидії імпортозалежності, сегментах внутрішнього ринку, пріоритетних сферах державного регулювання. Такі взаємозв'язки та взаємовпливи у ході державної політики імпортозаміщення дозволяють забезпечити соціально-економічний регіональний розвиток і безпеку.

Потенціал ефективності державної політики імпортозаміщення зумовлений якісною інституційно-організаційною підготовкою, стимулюванням розвитку внутрішнього ринку, подоланням головних структурних деформацій у сферах виробництва і споживання товарів (послуг), формуванням ресурсозабезпеченого та високотехнологічного виробничого комплексу. Відповідно, трансформаційні перетворення передбачають реалізацію засобів та інструментів, що дозволяють з більшою ефективністю здійснювати державне регулювання стимулювання розвитку та його економіко-інституційного середовища.

Зазначимо, що на окремих історичних етапах розвитку світової економіки країни під час реалізації державної політики імпортозаміщення використовували різні інструменти, перелік яких змінювався стосовно пріоритетності, технологічного рівня розвитку, інвестиційної привабливості господарства (рис. 3). Так, для азійських країн характерно здійснювати бюджетне інвестування розвитку високотехнологічних галузей, створювати спеціальні економічні зони для виробництва з високим техніко-технологічним потенціалом, впроваджувати проекти державно-приватного партнерства, розвивати інтеграційні виробничо-господарські зв'язки в системі реального сектору економіки. Досвід країн Латинської Америки передбачає поєднання протекціоністських і ліберальних напрямів регулювання імпортозаміщення, де для виробників створюються привабливі фінансово-інвестиційні умови, надаються державні преференції, при цьому зменшується тиск державного адміністрування господарської діяльності. Водночас у США та ряді європейських країн (Німеччині, Франції, Швеції та ін.), які володіють потужним науково-технологічним потенціалом, у контексті реалізації державної політики імпортозаміщення активно розбудовуються виробничо-технологічні комплекси, до складу яких включаються підприємства, яким надається активна фінансово-інвестиційна, організаційна, інституційна та інша державна підтримка, стимулюються надходження на внутрішній ринок високотехнологічних імпортних технологій, надаються бюджетні кредити підприємствам, які здатні налагоджувати виробництво інноваційно-технологічної продукції з високою доданою вартістю.

Щодо України, то в нашій державі сформувалася ситуація, коли потоки імпортних товарів без жодних перешкод і протидій потрапляють на внутрішній ринок. Цьому сприяють як низька якість організації та неефективне використання виробничих потужностей, так і розширення місткості внутрішнього ринку, розвиток ринкової інфраструктури, зростання доходів громадян. Більше того, зростання імпортозалежності посилюється загостренням воєнно-політичної ситуації всередині держави, скороченням прямого іноземного інвестування, тінізацією бізнес-середовища, деформацією споживчих потреб населення тощо. Варто згадати і про високу енергомісткість виробничих процесів, спрацьовані основні засоби,

занепад галузевої науки, неефективне використання бюджетних коштів, направлених на підтримку секторів економіки.

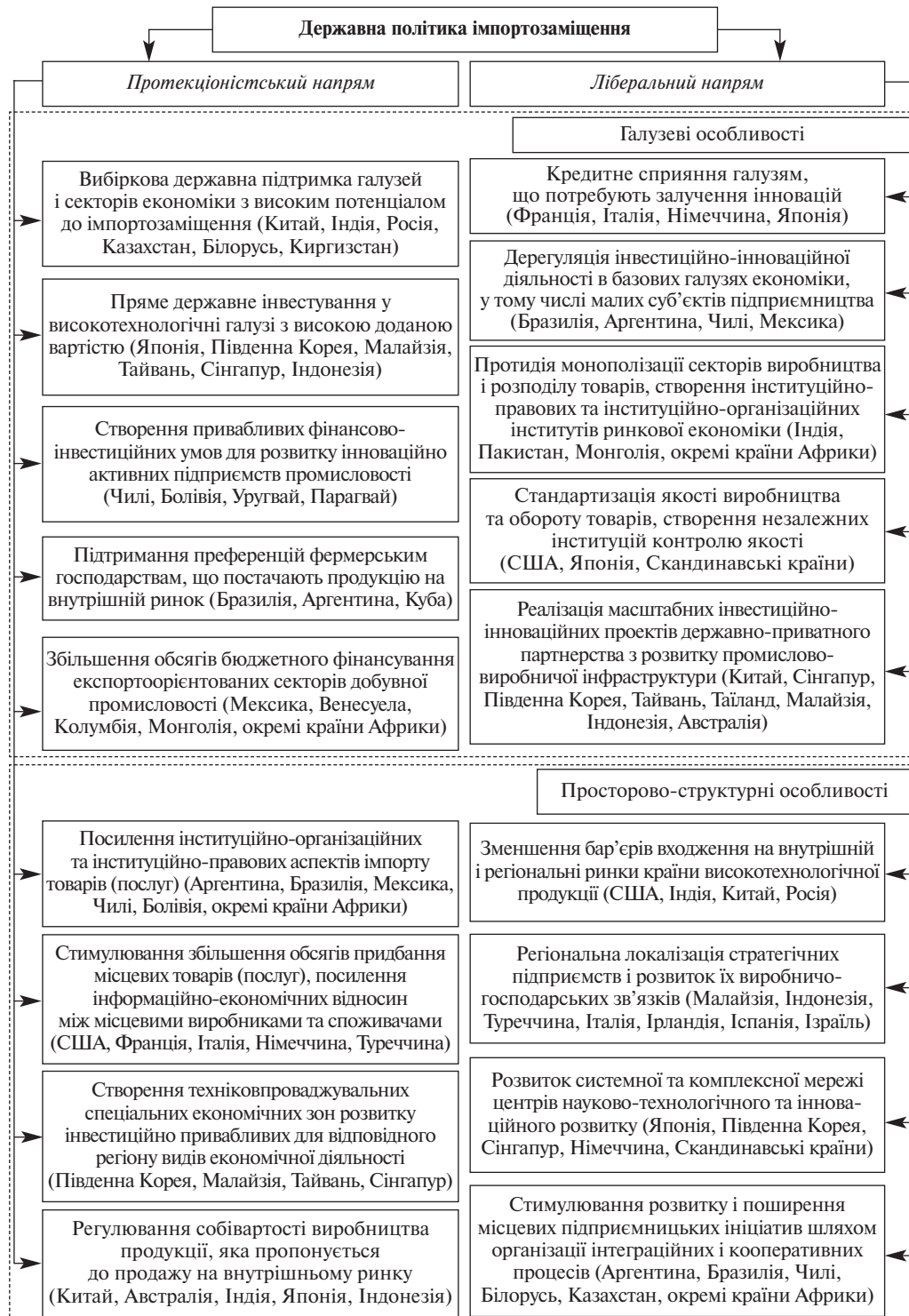

Рис. 3. Напрями та регіонально-галузеві особливості іноземного досвіду реалізації державної політики імпортозаміщення

Розроблено авторами.

Зазначимо, що в ході оцінювання імпортозалежності важливо обирати найадекватніші методичні підходи та методики аналізу. Наявні в економічній літературі методичні підходи до оцінювання імпортозалежності здебільшого зводяться до висвітлення: зовнішньоекономічної безпеки держави (місткість імпорту в експортному потенціалі та ВВП, динаміка його нарощування порівняно з темпами зростання економіки та ін.); стану та сальдо зовнішньоекономічної діяльності (частка імпорту в перевищенні внутрішнього виробництва (на внутрішній і зовнішні ринки) над імпортом); міра проникнення імпорту на внутрішній ринок (рівень імпортозалежності за роздрібним та оптовим товарооборотом, товарними групами та окремими товарами і послугами, країнами-партнерами, групами населення); синтезу багатьох якісних характеристик імпортозалежності (обсяги внутрішнього виробництва і споживання, експорту, імпорту, зовнішньоекономічної діяльності з використанням підходів у рамках економіко-математичного моделювання).

Урахування ключових аспектів цих підходів і проведення відповідних розрахунків дали підстави для висновку про високий рівень імпортозалежності в Україні (табл. 1). Так, відносно розрахунку частки імпорту у внутрішньому споживанні як одного з ключових показників у Методичних рекомендаціях щодо оцінювання рівня економічної безпеки країни * можна стверджувати, що рівень імпортозалежності національної економіки досить критичний, зокрема, у 2017 р. він становив 62,3%, що на 4,2 процентного пункта більше, ніж у 2005 р., та протягом 2005–2017 рр. коливався в межах від 54,1 до 65,7%.

Таким чином, більшу частину всіх товарів і послуг, які споживаються на внутрішньому ринку, вітчизняні підприємства не виробляють, а ті, що пропонуються на внутрішньому ринку, не можуть конкурувати з імпортними аналогами. Важливе значення для зміцнення конкурентоспроможності місцевого виробництва має, відповідно, державна підтримка створення і розвитку локальних інтегрованих систем із замкнутими технологічними циклами виготовлення товарів кінцевого споживання. За рахунок цього господарські комплекси регіонів України вдасться наситити інноваційними інфраструктурними об'єктами, що сприятимуть розвитку потенційно прибуткових, наукомістких і високотехнологічних виробництв.

У 2017 р. частка імпорту товарів і послуг у ВВП становила 57,1% і протягом 2005–2017 рр. постійно перевищувала 48%, а в окремі роки – і 60% (у 2011 р. показник дорівнював 60,6%). Для порівняння: на початку 2018 р. в Польщі відповідний показник становив 47%, Румунії – 43%, Німеччині – 38%, Туреччині – 31%, Франції – 30% **. При цьому в даних країнах сформовано збалансовану структуру внутрішнього ринку та фаз суспільного відтворення.

Одним з інструментів імплементації відповідного стратегічного підходу в Україні варто розглядати реалізацію інвестиційно-інноваційних проектів між-регіональної міжгалузевої співпраці, проектів з розширення торговельних площ для продажу вітчизняних товарів місцевого виробництва та регіонів-лідерів, спільних

* Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=Methodichni_Rekomendatsii.

** World Integrated Trade Solution [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.weforum.org>.

Таблиця 1

Показники імпортозалежності України у 2005, 2008–2017 рр. *

Показники	Роки											Абсолютні відхилення (±)	
	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2017/2005	2017/2016
Частка імпорту у внутрішньому споживанні країни (%)	58,1	57,9	54,1	58,9	65,7	60,6	55,2	57,5	62,8	61,4	62,3	4,2	0,9
Імпортна квота (%)	50,6	54,9	48,1	53,7	60,6	57,2	52,9	52,1	54,5	56,2	57,1	6,5	0,9
Коефіцієнт випередження ВВП над імпортом	1,10	0,92	1,14	0,90	0,89	1,06	1,08	1,02	0,96	0,97	0,95	-0,15	-0,02
Частка товарів, виготовлених на території України, у структурі роздрібного товарообороту торговельної мережі підприємств (%)	70,5	63,1	67,4	64,3	61,9	58,9	57,2	57,8	58,1	55,8	52,3	-18,2	-3,5
Частка продажу товарів вітчизняного виробництва у структурі оптового товарообороту підприємств оптової торгівлі (%)	71,8	65,6	66,8	66,5	63,9	58,9	54,3	48,5	46,9	44,6	43,7	-28,1	-0,9
Коефіцієнт покриття експортом імпорту товарів і послуг	1,03	0,86	0,97	0,95	0,93	0,90	0,90	1,06	1,09	1,01	0,87	-0,16	-0,14

* Складено авторами за даними Державної служби статистики України (за відповідні роки) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

маркетингово-виставкових програм з регіонами з розвинутим виробничим потенціалом.

Про граничний рівень імпортозалежності України свідчать випереджальні темпи зростання імпорту товарів і послуг над ВВП. Так, у 2017 р. імпорт зростав на 5% швидше, ніж ВВП, при цьому за попередні роки тенденція мала протилежний вигляд. Такі самі процеси були характерними для національної економіки у 2007–2008 рр. і 2010–2011 рр., коли зберігалися стабільність національної валюти та висока купівельна спроможність населення, а також збільшувалися масштаби внутрішнього ринку. За такого стану варто стратегічно орієнтуватися на збереження високих темпів розвитку внутрішнього виробництва та імпортозаміщення. Цього можливо досягти завдяки розвитку коопераційних зв'язків і мережевого співробітництва у нарощуванні та створенні замкнутих циклів виробництва високоякісної продукції. Варто створити необхідні інституційні передумови (розбудувати мережу регіональних суб'єктів інфраструктурної підтримки), здатні обслуговувати інвестиційні та техніко-технологічні потреби виробничого комплексу.

Протягом 2005–2017 рр. зменшення частки вітчизняних товарів у роздрібно-му товарообороті щороку становило в середньому майже 2%. Якщо врахувати, що така тенденція триватиме й надалі, то можна стверджувати про підвищення через два роки імпортозалежності внутрішнього ринку України до рівня понад 50%. Аналогічні тенденції спостерігаємо й у секторі оптової торгівлі, де цей показник у 2017 р. становив 43,7%. За таких обставин органам державної влади необхідно передбачити умови, що дозволять розширити місткість внутрішнього регіонального ринку для товарів місцевого та вітчизняного виробництва. Як один з інструментів такого стратегічного управління слід розглядати енергійну маркетингово-промоційну підтримку позицій місцевого виробництва. Зменшити рівень імпортозалежності дозволяє активна політика органів центральної та місцевої влади щодо створення сприятливого середовища розвитку малих суб'єктів підприємництва із спеціалізацією на виробництві та збуті споживчих товарів кінцевого призначення.

Наявними є диференціації в імпортозалежності й у галузевому аспекті. Рівень покриття експортом імпорту в галузях матеріального виробництва не перевищує 70%, зокрема у виробництві та розподілі електроенергії, газу, пари та гарячої води – 43%, виробництві тютюнових виробів – 64%, виробництві продуктів нафтопереробки – 68%, видавничій та поліграфічній діяльності – 68%. Високою є імпортозалежність вторинного сектору економіки України, де обсяг імпорту майже у два рази перевищував цей показник для первинного і третинного секторів, частка імпорту у внутрішньому споживанні становить 140,1%, рівень покриття експортом імпорту – 81%, перевищення імпорту над ВВП – 29,7%.

Відповідно, для усунення галузево-видових критичних диференціацій в імпортозалежності в рамках галузевої політики варто передбачити створення та розвиток системи кредитно-фінансових організацій підтримки зовнішньоекономічної діяльності, ефективну реалізацію функцій інституцій інвестиційної підтримки, формування майданчиків співпраці суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та ринку фінансових послуг, розширення інструментів альтернативної інвестиційної підтримки. Важливою є й роль суб'єктів господарювання, що мають реалізувати такі завдання, як формування внутрішніх фондів інвестування в модернізацію техніко-технологічної бази, оптимізація структури витрат і підвищення ефективності господарювання, реалізація інтеграційних проектів для акумулювання інвестиційно-інноваційного ресурсу.

З початком політичної, а відтак, і економічної кризи, істотно змінилися пріоритети в зовнішньо- та внутрішньоторговельних відносинах України. За всю історію незалежності лише у 2014–2016 рр. вдалося збільшити експорт в обсягах, які покривали весь імпорт. Так, у 2014, 2015 і 2016 рр. коефіцієнт покриття експортом імпорту за товарами і послугами становив, відповідно, 1,06, 1,09 і 1,01. Позитивним є те, що показник збільшувався (у 2014 р. – на 0,16 відносно попереднього року, у 2015 р. – відповідно, на 0,03). У процесі реалізації державної політики імпортозаміщення в регіонах з високим рівнем експортоорієнтації доцільно послідовно переорієнтувати виробництво з експортоорієнтованого сектору на

внутрішньорегіональний ринок. Зокрема, це можна забезпечити через розвиток співробітництва великих виробничих гігантів з малими інноваційними фірмами.

Серед різних підходів до оцінювання імпортозалежності одним з найбільш прикладних є обчислення частки імпорту у внутрішньому споживанні. Цей показник враховує як міру проникнення імпорту, так і обсяги використання вітчизняних виробничих потужностей та експортного потенціалу. Таким чином, на основі позиціонування регіонів за цим показником можна ідентифікувати групи областей, в яких спостерігаються порівняно ідентичні значення імпортозалежності та її динаміки.

Результати позиціонування регіонів за значенням і динамікою частки імпорту у внутрішньому споживанні засвідчили, що значна імпортозалежність притаманна Закарпатській, Запорізькій, Дніпропетровській, Миколаївській, Волинській, Львівській, Київській, Донецькій, Одеській і Луганській областям та Києву (табл. 2). Водночас достатньо високий рівень імпортозалежності властивий усім регіонам, адже частка імпорту у внутрішньому споживанні перевищила критичне значення у 13 регіонах, середньодержавне – у шести, перебувала в межах оптимального значення – у трьох.

Таблиця 2

Позиціонування регіонів України * з урахуванням значення та динаміки частки імпорту у внутрішньому споживанні у 2005–2017 рр. **

(%)

Групи регіонів за темпами зростання частки імпорту у внутрішньому споживанні	Групи регіонів за часткою імпорту у внутрішньому споживанні			
	регіони з низькою часткою імпорту (0,0–14,7)	регіони з незначною часткою імпорту (14,8–38,0)	регіони із значною часткою імпорту (38,1–67,3)	регіони з високою часткою імпорту (67,4–77,7)
Регіони, в яких частка імпорту швидко зростає (6,8–7,1)			Миколаївська область	
Регіони, в яких частка імпорту незначно зростає (0,7–6,7)	Херсонська область	Тернопільська область	Волинська, Львівська, Київська, Донецька області, Київ	Закарпатська, Запорізька області
Регіони, в яких частка імпорту зменшується ((–1,0)–0,6)	Чернівецька, Кіровоградська області	Чернігівська, Житомирська, Сумська, Харківська, Рівненська, Полтавська, Вінницька, Хмельницька, Черкаська області	Одеська, Луганська області	Дніпропетровська область
Регіони, в яких частка імпорту швидко зменшується (менше (–1))		Івано-Франківська область		

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і Севастополя, за 2014–2017 рр. також без зони проведення АТО.

** Складено авторами.

Водночас в окремих областях вдалося досягти нижчого рівня імпорту у внутрішньому споживанні, темпи його зниження є достатніми для самостійного забезпечення економічного розвитку. Це, зокрема, Кіровоградська (середньорічне значення показника становить 11,4%), Херсонська (12,2%), Чернівецька (12,4%), Тернопільська (15,9%) і Вінницька (16%) області. Таким регіонам доцільно під час реалізації політики імпортозаміщення звузити масштаби імпортозалежності на внутрішньорегіональному ринку, з вищою інтенсивністю розвивати базові для регіонів види економічної діяльності, покращити відтворювальну структуру розподілу факторів виробництва.

Ефективність реалізації державної політики імпортозаміщення зумовлена вибором стратегічних підходів та інструментів, використання яких дозволяє раціонально врахувати весь спектр регіональних особливостей. На основі групування регіонів України за характеристиками імпортозалежності та потенціалу її протидії визначено стратегічні рішення щодо державного регулювання імпортозалежності, розвитку внутрішнього ринку та зміцнення економічної безпеки регіонів як передумови забезпечення економічної безпеки держави (табл. 3).

Визначальна роль політики імпортозаміщення зумовлена і її впливом на головні елементи та характеристики економічної безпеки на всіх рівнях системної ієрархії управління, особливо регіональному та місцевому. Зокрема, через прояви регулювання у сферах детермінант протидії імпортозалежності, сегментів внутрішнього ринку та регіонального розвитку забезпечуються зрушення в системі функціонально-процесних (виробництво, обмін, розподіл, споживання; регулювання, структурні та інституційні реформи; стабільність і стійкість національної економіки), структурних (макроекономічна, виробнича, фінансова, продовольча, інвестиційно-інноваційна, зовнішньоекономічна) і просторових (розвиток територій і відтворення їх природно-ресурсного потенціалу; просторово-територіальні пропорції соціально-економічного розвитку; структура секторальних сфер життєздатності суспільства) компонент характеристик економічної безпеки.

Висновки

Імпортозаміщення є важливим інструментом державної структурної політики, орієнтованої на поліпшення важливих характеристик функціонування та розвитку внутрішнього ринку і місцевого виробництва. Ключовим об'єктом політики імпортозаміщення є процеси, які відбуваються на внутрішньому ринку в рамках вертикально-горизонтальних відносин, де фокус ефекту й ефективності значною мірою концентрується на регіональному та місцевому рівнях.

Результати аналізу засвідчили, що рівень імпортозалежності в Україні є високим і становить критичну загрозу безпеці розвитку внутрішнього ринку та економічній безпеці держави та її регіонів. Причини високої імпортозалежності внутрішнього ринку регіонів України мають переважно об'єктивний характер. Але значущим є і суб'єктивний чинник, адже державна політика в Україні ще не стала системною, комплексною і послідовною.

Таблиця 3

Стратегічні підходи та інструменти реалізації політики імпортозаміщення в регіонах України *

Групи	Характеристики груп регіонів	Стратегічні засоби	Інструменти державної регіональної політики
1	Регіони з найвищим рівнем імпортозалежності та від'ємною динамікою його посилення	Стратегія агресивної протидії споживчому імпорту та насичення внутрішнього ринку товарами місцевого виробництва	— активна маркетингово-промоційна підтримка позицій місцевого виробництва; — підтримка створення й розвитку локальних інтегрованих систем із виробництва споживчих товарів з високим рівнем доданої вартості; — стимулювання розвитку торговельних площ із спеціалізацією на продукції місцевого й вітчизняного виробництва; — створення сприятливого середовища розвитку малих суб'єктів підприємництва із спеціалізацією на виробництві та збуті споживчих товарів кінцевого призначення
2	Високий рівень розвитку експортного потенціалу та незорієнтованість продукції на внутрішнє споживання	Стратегія послідовної диверсифікації виробництва з експорторієнтованого сектору на внутрішньорегіональний ринок	— розвиток співробітництва великих виробничих гігантів з малими інноваційними фірмами ; — створення промислових зон, технікопродажувальних майданчиків з освоєння виробництва малогабаритної продукції для кінцевого споживача; — розвиток споживчого кредитування і його ув'язка з програмами підвищення споживчого попиту на вітчизняні непродовольчі товари інвестиційного призначення
3	Збалансована структура внутрішнього ринку та фаз сфер суспільного відтворення	Стратегія активізації міжрегіонального співробітництва для проникування вітчизняних товарів з регіонів – лидерів за обсягами виробництва споживчих товарів	— реалізація інвестиційно-інноваційних проектів міжрегіональної міжгалузевої співпраці ; — реалізація проектів з розширення торговельних площ для продажу вітчизняних товарів місцевого виробництва та регіонів-лидерів; — реалізація спільних маркетингово-виставкових програм з регіонами з розвинутим виробничим потенціалом
4	Близька доступність внутрішнього ринку для імпортованих товарів (послуг), недостатні темпи індустріалізації, малі обсяги капітальних активів	Стратегія фокусування та концентрованого зростання	— спеціалізація на розвитку видів економічної діяльності та місцевого виробництва товарів з високим конкурентним потенціалом за рахунок: — формування бюджетних і позабюджетних інвестиційних фондів; — надання доступної фінансово-кредитної підтримки; — впровадження інновацій і результатів НДДКР; — удосконалення інститутів дозвільної та ліцензійної систем
5	Розвинутий агропромисловий потенціал, що дозволяє системно витіснити імпортовані товари у відповідних сегментах продовольства; низький рівень розвитку торговельних мереж і висока захищеність внутрішнього ринку	Стратегія збереження високих темпів розвитку внутрішнього виробництва та імпортозаміщення	— розвиток кооперативних зв'язків і мережевого співробітництва у нарощуванні та створенні замкнутих циклів виробництва високоякісної продукції; — створення регіональних суб'єктів інфраструктурної підтримки , що здатні обслуговувати інвестиційні та техніко-технологічні потреби виробничого комплексу

* Розроблено авторами.

Концептуально стратегічною метою державної політики імпортозаміщення в Україні має стати зменшення залежності від імпорту завдяки зміцненню конкурентоспроможності та зростанню попиту на товари (продукцію, послуги) вітчизняного виробництва, нарощуванню виробничих потужностей і реалізації інноваційного потенціалу регіональних економічних комплексів.

Регіонам з найвищим рівнем імпортозалежності та від'ємною динамікою його посилення (Львівська, Волинська, Закарпатська, Одеська, Київська області та Київ) доцільно дотримуватися стратегії агресивної протидії споживчому імпорту та насичення внутрішнього ринку товарами місцевого виробництва; регіонам з високим рівнем розвитку експортного потенціалу та незорієнтованістю продукції на внутрішнє споживання (Дніпропетровська, Донецька, Луганська, Миколаївська, Харківська області) – стратегії послідовної диверсифікації виробництва з експортоорієнтованого сектору на внутрішньорегіональний ринок; регіонам із збалансованою структурою внутрішнього ринку та фаз суспільного відтворення (Тернопільська, Запорізька, Вінницька, Полтавська, Рівненська, Хмельницька області) – стратегії активізації міжрегіонального співробітництва для проникнення вітчизняних товарів з регіонів – лідерів за обсягами виробництва споживчих товарів; регіонам з близькою доступністю внутрішнього ринку для імпортних товарів (послуг), недостатніми темпами індустріалізації, малими обсягами капітальних активів (Черкаська, Сумська, Житомирська, Івано-Франківська, Чернігівська, Чернівецька області) – стратегії фокусування та концентрованого зростання; регіонам з розвинутим агропромисловим потенціалом, що дозволяє системно витіснити імпортні товари у відповідних сегментах продовольства, та низьким рівнем розвитку торговельних мереж і високою захищеністю внутрішнього ринку (Кіровоградська, Херсонська області) – стратегії збереження високих темпів розвитку внутрішнього виробництва та імпортозаміщення.

Список використаної літератури

1. *Геєць В.М.* Інституційна обумовленість інноваційних процесів у промисловому розвитку України // *Економіка України*. – 2014. – № 12. – С. 4–19.
2. *Амоша О.І., Аптекар С.С., Білопольський М.Г., Юрій С.Ш.* та ін. Структурні реформи економіки: світовий досвід, інститути, стратегії для України : моногр. – Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2011. – 848 с.
3. Ринки реального сектора економіки України: структурно-інституціональний аналіз : моногр. ; [за ред. В.О. Точиліна]. – К. : Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2009. – 640 с.
4. *Геєць В.М., Шинкарук Л.В., Артьомова Т.І.* та ін. Структурні зміни та економічний розвиток України : моногр. ; [за ред. Л.В. Шинкарук]. – К. : Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2011. – 696 с.
5. *Мельник Т.М., Пугачевська К.С.* Імпортозалежність економіки України і пріоритети селективного імпортозаміщення // *Економіка України*. – 2016. – № 4. – С. 29–44.
6. *Мазаракі А., Мельник Т.* Імпорт та перспективи імпортозаміщення в Україні // *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. – 2012. – № 6. – С. 5–15.

7. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ–ХХІ століть: нові пріоритети : моногр. – К. : Наукова думка, 2006. – 512 с.
8. Власюк О.С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики : вибр. наук. праці. – К. : НІСД, 2016. – 528 с.
9. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : моногр. ; [за ред. З.С. Варналія]. – К. : НІСД, 2007. – 820 с.
10. Державне управління регіональним розвитком України : моногр. ; [за заг. ред. В.Є. Воротіна, Я.А. Жаліла]. – К. : НІСД, 2010. – 288 с.
11. Проблеми, напрями та чинники сприяння розвитку внутрішнього ринку України (реальний сектор економіки) : моногр. ; [за ред. А.І. Даниленка, Л.В. Дейнеко, В.О. Точиліна]. – К. : Ін-т екон. та прогнозув. НАНУ, 2013. – 292 с.
12. Горбулін В.П., Качинський А.Б. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки : моногр. – К. : НІСД, 2010. – 288 с.

References

1. Heyets V.M. *Instytutsiina obumovlenist' innovatsiinykh protsesiv u promyslovomu rozvytku Ukrainy* [Institutional conditionality of innovative processes in Ukraine's industrial development]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2014, No. 12, pp. 4–19 [in Ukrainian].
2. Amosha O.I., Aptekar S.S., Bilopolskyi M.G., Yurii S.Sh. et al. *Strukturni Reformy Ekonomiky: Svitovyi Dosvid, Instytuty, Stratehii dlya Ukrainy* [Structural Reforms of the Economy: World Experience, Institutions, Strategies for Ukraine]. Ternopil, *Ekonomichna dumka TNEU*, 2011 [in Ukrainian].
3. *Rynky Real'noho Sektora Ekonomiky Ukrainy: Strukturno-Instytutsional'nyi Analiz* [Real Economy Sector Markets in Ukraine: A Structural-Institutional Analysis]. V.O. Tochylin (Ed.). Kyiv, Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine, 2009 [in Ukrainian].
4. Heyets V.M., Shinkaruk L.V., Artomova T.I. et al. *Strukturni Zminy ta Ekonomichni Rozvytok Ukrainy* [Structural Changes and Economic Development of Ukraine]. L.V. Shinkaruk (Ed.). Kyiv, Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine, 2011 [in Ukrainian].
5. Mel'nyk T.M., Pugachevs'ka K.S. *Importozalezhnist' ekonomiky Ukrainy i priorityty selektyvnoho importozamishchennya* [Import-dependence of Ukraine's economy and priorities of selective import substitution]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2016, No. 4, pp. 29–44 [in Ukrainian].
6. Mazaraki A., Mel'nyk T. *Import ta perspektyvy importozamishchennya v Ukraini* [Import and prospects of import substitution in Ukraine]. *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu – Herald of Kyiv National University of Trade and Economics*, 2012, No. 6, pp. 5–15 [in Ukrainian].
7. Dolishniy M.I. *Rehional'na Polityka na Rubezhi XX–XXI Stolit': Novi Priorityty* [Regional Policy at the Turn of the XX–XXI Centuries: New Priorities]. Kyiv, *Naukova dumka*, 2006 [in Ukrainian].
8. Vlasjuk O.S. *Natsional'na Bezpeka Ukrainy: Evolyutsiya Problem Vnutrishn'oi Polityky. Vybr. nauk. pratsi* [National Security of Ukraine: The Evolution of Domestic Policy Issues. Selected scientific works]. Kyiv, NISS, 2016 [in Ukrainian].

9. *Derzhavna Rehional'na Polityka Ukrainy: Osoblyvosti ta Stratehichni Priorityty* [State Regional Policy of Ukraine: Features and Strategic Priorities]. Z.S. Varnalii (Ed.). Kyiv, NISS, 2007 [in Ukrainian].

10. *Derzhavne Upravlinnya Rehional'nym Rozvytkom Ukrainy* [State Administration for Regional Development of Ukraine]. V.E. Vorotin, Ya.A. Zhalilo (Eds.). Kyiv, NISS, 2010 [in Ukrainian].

11. *Problemy, Napryamy ta Chynnyky Spryyannya Rozvytku Vnutrishn'oho Rynku Ukrainy (Real'nyi Sektor Ekonomiky)* [Problems, Directions and Factors of Promoting the Development of the Domestic Market of Ukraine (Real Sector of the Economy)]. A.I. Danylenko, L.V. Deineko, V.O. Tochylin (Eds.). Kyiv, Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine, 2013 [in Ukrainian].

12. Gorbulin V.P., Kachyns'kyi A.B. *Stratehichne Planuvannya: Vyrishennya Problem Natsional'noi Bezpeky* [Strategic Planning: Addressing National Security Issues]. Kyiv, NISS, 2010 [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 26 березня 2019 р.
The article was received by the Editorial staff on March 26, 2019.*
